

פסח: האם מותר לשתות מיץ ענבים בארבעת הכוסות

פתיחה

הגמרא במסכת בבא בתרא (צ"א ע"א) פוסקת בשם האמורא רב, שמותר לקדש רק על יין שראוי לנסך על גבי המזבח. משום כך, יין שריחו רע או יין שנשאר מגולה במהלך הלילה פסולים לקידוש, כיוון שהם פסולים לניסוך על גבי המזבח. גמרא נוספת במנחות (פ"ב ע"ב) מוסיפה פרט נוסף וכותבת, שגם במקרה שבישלו את היין, הוא פסול לניסוך על גבי המזבח.

א. לכאורה, אם יין מבושל פסול לניסוך על גבי המזבח כפי שכותבת הגמרא במנחות, ממילא יוצא שהוא גם פסול לקידוש ולארבע כוסות כמו כל יין שפסול לניסוך כפי שכותבת הגמרא בבבא בתרא, ואכן כך פסקו להלכה **הגאונים** (שערי תשובה סימן ד) **והרמב"ם** (שבת כט, יד), ובלשון **הרי"ף** בתשובה (סימן רצה):

"שאלה: היין אשר ימזוג בו יין מבושל אם נוכל לברך עליו בורא פרי הגפן. תשובה: אם יהיה הרוב מן היין שאינו מבושל מברכין עליו בורא פרי הגפן, אבל אם יש הרוב מן היין המבושל, מברכין עליו שהכל. וזה אינו ראוי לקידוש היום, מפני שאין אומרים קידוש היום אלא על יין הראוי לנסך על גבי המזבח, וכיוון שיש בזה מן המבושל אינו ראוי לגבי המזבח."

ב. **התוספות** (ב"ב שם, ד"ה אילמא) **הרמב"ן** (ד"ה למעוטי) **והרא"ש** (ו, י) חלקו וסברו, שיין מבושל כשר לקידוש, וכך נראה שפסק להלכה **השולחן ערוך** (רעב, ח). ראייה לדבריהם הביא מכך שהגמרא בבבא בתרא לא ציינה שיין מבושל פסול לקידוש כמו שציינה שיין מגולה או שריחו רע פסול, ומהירושלמי (פסחים י, א), שם מופיע בפירוש שיין מבושל כשר לשתית ארבע כוסות.

אמנם עדיין קשה, שהרי כאמור הגמרא במנחות כותבת שיין שפסול לניסוך פסול לקידוש, ויין מבושל פסול לניסוך. מתרץ הרא"ש, שהסיבה שיין זה פסול לניסוך היא לא בגלל שמעלתו פחותה (שהרי הבישול לא גרע ממעלתו ואף הוסיף בו מעלה), אלא בגלל שהוא השתנה מצורתו המקורית, ואין לנסך על המקדש דבר שהשתנה מצורתו המקורית. ובלשון הרא"ש:

"ואף על גב דתנן במנחות יין מבושל לא יביא ואם הביא פסול, הא מסקינן הכא דלא נאמר כלל זה אלא ביין דמאיס מפני ריחו, או שנתגלה, או דאישתני טעמיה לגריעותא, אבל יין מבושל אשתני למעליותא, ומה שאין מנסכין ממנו משום שנשתנה מברייתו."

על פי סקר שנערך, כשני שליש מהאכולוסייה שותה בליל הסדר מיץ ענבים, ורק שליש שותה יין. בעקבות כך נעסוק הפעם בשאלות בהן נחלקו האחרונים: א. האם אפשר לצאת ידי חובת קידוש וארבעת הכוסות במיץ ענבים, או שחובה לשתות יין. ב. האם מותר להוסיף בקידוש או בארבעת הכוסות מים למיץ ענבים או ליין, ואם כן, כמה מותר להוסיף.

מיץ ענבים בקידוש

האם ניתן לקדש על מיץ ענבים? לכאורה מהגמרא במסכת בבא בתרא משמע שלא. הגמרא במסכת בבא בתרא (צ"א ע"ב) כותבת שאפשר לצאת ידי חובת קידוש כאשר סוחטים אשכול ענבים, ומיד מקדשים עליו. לעומת זאת 'ביין קוסס' פוסקת הגמרא שאי אפשר לצאת ידי חובה, וכך נפסק **בשולחן ערוך** (רעב, ב).

מה ההבדל בין היינות? **הרשב"ם** (ד"ה יין) מסביר, שאמנם גם ביין קוסס וגם באשכול ענבים שנסחט אין עדיין אלוהול, אבל היין הקוסס עובר תהליך כימי שמונע ממנו אפשרות לתסוס וליצור אלוהול בעתיד. אשכול ענבים לעומת זאת, אם ישהו אותו בתוך חבית הוא יתסוס, ורק בגלל ששותים אותו במייד הוא לא מספיק לבצע את תהליך התסיסה, ולכן אפשר לקדש עליו.

בפשטות, דינו של יין קוסס זהה למיץ ענבים, שהרי כאשר מייצרים יין, לוקחים ענבים ומשהים אותם בחבית או בכלי אחר עד שנוצרת תסיסה (הנגרמת מהתפרקות הסוכר שבענבים), ההופכת בתהליך כימי לאלוהול. במיץ ענבים לעומת זאת, מבשלים את היין עוד לפני שהוא עובר את תהליך התסיסה, וכך מונעים מהסוכר להפוך לאלוהול, והמשקה נשאר מתוק ולא אלוהולי.

מחלוקת האחרונים

למעשה נחלקו האחרונים האם אכן ניתן ללמוד מדין היין הקוסס למיץ ענבים, מחלוקת שמושפעת מהשאלה מתי העבירו את היין הקוסס תהליך כימי המונע ממנו לייצר אלוהול, לפני שגמרו את תהליך ייצור היין או אחריו:

א. **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה א, ד), **הרב וואזנר** (שבט הלי ט, נח), **והרב עובדיה** (יחוה דעת ב, לה) ופוסקים נוספים טענו, שאת היין הקוסס העבירו תהליך כימי לפני שגמרו לייצר את היין, לכן ברכתו שהכל ואי אפשר לקדש עליו, כיוון שמתחילתו הוא לא היה ראוי להיות משקה משכר.

מיץ ענבים לעומת זאת, עובר תהליך שמונע ממנו לתסוס רק **בסוף** תהליך הייצור, ויש זמן בו הוא ראוי להיות משקה אלוהולי. משום כך דינו דומה לסוחט אשכול ענבים, ברכתו תהיה בורא פרי הגפן, ויהיה אפשר לקדש עליו. ובלשונו של הגרש"ז אויערבך:

"ולכן נראה, דאף שמיץ ענבים מבושל או מפוסטר אפשר דתו לא חזי (= יותר לא ראוי) לתסוס ולהיות ממש יין, מכל מקום כיוון דמיד כשנסחט כבר חל עליו שם יין לעניין קידוש וברכה, לכן שפיר (= בהחלט) נשאר בברכת הגפן שהיה עליו קודם, מכיוון שגם עכשיו הוא טוב לשתיה."

ב. לעומת זאת בשם **הרב אלישיב** (שבות יצחק, יא) מובא, שאת היין קוסס מעבירים תהליך שמונע ממנו לתסוס **אחרי** שהוא גמר את תהליך הייצור. משום כך, גם מיץ הענבים שעובר תהליך של בישול המונע ממנו לתסוס אחרי סיום תהליך הייצור, ברכתו שהכל, ויהיה אסור לקדש עליו¹.

¹ נפקא מינא נוספת אפשרית: כפי שכותבת הגמרא בפסחים, כדי לצאת ידי חובת קידוש צריך לשתות אותו במקום סעודה. נחלקו הראשונים, מה צריך לאכול בשביל שהאכילה תחשב סעודה. **הגאונים** טענו, שגם בשתית רביעית יין יוצאים ידי חובת סעודה. במקרה בו ישתו מיץ ענבים, לדעת הרב אויערבך יצאו ידי חובת קידוש במקום סעודה לשיטת הגאונים, ואילו לדעת הרב אלישיב לא יצאו, ויצטרכו לשתות יין ממש.

לכאורה, כשם שלדעת רוב הפוסקים אפשר להשתמש במיץ ענבים לקידוש, כך יהיה אפשר להשתמש במיץ ענבים לשתיית ארבעת הכוסות. אלא, שיתכן שבשתיית ארבעת הכוסות יש להתחשב בשיקול נוסף:

א. הגמרא במסכת פסחים (קט"ז ע"ב) כותבת, שמסבים בליל הסדר כדי להראות שבני ישראל בני חורין. פעולה נוספת שעושים כדי להראות את החירות היא שתיית יין. משום כך מובא בשם **הרב משה פיינשטיין** (הגדת קול דודי סי' ג), שכיוון שמטרת השתייה בליל הסדר היא להראות חירות - רק שתיית ביין המכיל אלוהול יש בה דרך חירות.

כמו כן, הגמרא במסכת פסחים כותבת שהשוותה ארבע כוסות בבת אחת, למרות שלא יצא ידי חובת שתיית ארבע כוסות, יצא ידי חובת שתיית יין. למה הכוונה "שתיית יין"? **התוספות** (ד"ה יין) ביארו, שבתוך מצוות שתיית ארבע כוסות כלולה החובה לשמוח ביום טוב. משום כך כתב **הרב פרנק** (מקראי קודש ב, לה), שמקיימים מצוות השמחה ביום טוב רק כאשר שותים יין משכר.

ב. חלק מהפוסקים וביניהם **החזון איש והגרי"ז** (בתשובות והנהגות ב, רמג) חלוקים על הרב פיינשטיין והרב פרנק וטענו, שאפשר לצאת ידי חובה לכתחילה גם במיץ ענבים, מכיוון שצריך יין שערב לשותה. לכן כפי שכתב **הרב שטרנבוך** (שם) נראה שלכתחילה עדיף לקחת יין כדי לצאת ידי חובה לכל הדעות (או לערבב יין ומיץ ענבים), אך אם קשה לשתות יין ניתן לשתות מיץ ענבים.

הוספת מים ליין

להרבה אנשים קשה לשתות כוס שלמה של מיץ ענבים או יין, והם מערבבים מים על מנת להקלות את הטעם, ודנו הפוסקים בעקבות הגמרא במסכת בבא בתרא (צ"ז ע"ב) האם הם עושים כהוגן. הגמרא פוסקת, שעל שכר תמרים, שכר שעורים ושמרי יין (= מים ששופכים על שמרים של יין) מברכים שהכל נהיה בדברו, למרות שקיבלו את טעם היין.

בטעם הדבר שעל שמרי יין מברכים שהכל למרות שהם קיבלו את טעם היין מסבירה הגמרא, שכדי שיהיה טעם מספיק חזק של יין שיגרום לכך שברכת המשקה תהיה בורא פרי הגפן, על כל כוס של יין שיש במשקה, מותר לשים מקסימום שלוש כוסות של מים. כאשר שופכים מים על שמרים, הם לא מקבלים טעם בשיעור זה ולכן ברכתו שהכל.

מחלוקת השולחן ערוך והרמ"א

נחלקו השולחן ערוך והרמ"א, מה דין היינות בזמן הזה:

א. **השולחן ערוך** (או"ח רד, ה) טען בעקבות **רבינו יונה**, שהיחס של כוס אחת של יין לשלוש כוסות מים, נהג רק בזמן הגמרא שהיינות היו חזקים. בזמננו היינות חלשים, וכדי שטעם יין משמעותי יורגש בתערובת צריך לשים יותר יין יחסית למים - וכל מקום צריך לשער את כמות היין שחובה לשים ביחס למים, לפי חוזק היינות שבמקומו.

כמה מים מותר להוסיף בזמן הזה? **האור לציון** (ב, כ) **הילקוט יוסף** (רעב, ז) כתבו, שבמשקה חלש צריך שיהיה לפחות חמישים אחוז יין, אלא אם כן הוא חזק במיוחד, שאז מספיק שיהיה רבע יין. כיוון שמזיץ ענבים נחשב חלש, לשיטתם יהיה מותר להוסיף מים למיץ ענבים, אך רק בשיעור של חמישים אחוז. ובלשון הילקוט יוסף:

"אין לקדש על יין שיש בו תערובת של רוב מים, ולכן לדידן אין לסמוך על חלק מההכשרים הניתנים על פי דעת הרמ"א לכמה סוגי יין, שיש בהם תערובת של רוב מים. וספרדי השומע קידוש או הבדלה מאשכנזי המקדש על יין שיש בו תערובת של רוב מים, יוצא ידי חובת קידוש והבדלה."

ב. **הרמ"א** (שם) חלק על השולחן ערוך וכתב, שאפשר לשים אפילו חמש כוסות של מים על כוס אחת של יין, ועדיין המשקה ייחשב יין ויברכו עליו בורא פרי הגפן - ואף יש הכשרים הצועדים בשיטתו, ומשווקים בקבוקים המכילים שמונה עשרה אחוז יין. מה סברתו? והרי לכאורה צודק השולחן ערוך שהיינות בזמן הזה חלשים יותר, ובפשטות יהיה ניתן להוסיף פחות מים מבעבר.

ערוך השולחן (שם, טו) ביאר, שלדעת הרמ"א הסיבה שאסור להוסיף מים נוספים ליין, אינה בגלל שהוספת מים נוספים תבטל את טעמו של היין וכהבנת השולחן ערוך, אלא שאחרי הוספת כמות גדולה של מים, בני אדם כבר לא קוראים למשקה המהול - יין אלא מים. ממילא בזמן הזה, שאנשים קוראים למשקה המהול בצורה זו יין, כך שמו, וניתן לקדש עליו. ובלשונו:

"האמנם ברור העניין כן הוא, דמהות היין מה נקרא יין אין על זה הלכה למשה מסיני, אלא הכל לפי מנהג המדינה, דכשבני המדינה תופסים זה לשם יין הוה יין, כיון שיש בזה טעם יין על כל פנים, ובזמן הש"ס תפסו דכל שהוא פחות מחלק רביעי אין שם יין על זה, אבל יש מקומות דעד ששה חלקים מחזיקים ליין²."

מתי הרמ"א מחמיר

לכאורה, הרמ"א תמיד מקל ביחס לשולחן ערוך, שכן בעוד שלדעת השולחן ערוך בזמן הזה צריך לפחות חמישים אחוז יין כדי שיהיה טעם יין מורגש, לדעת הרמ"א ניתן אפילו לשים חמש כוסות של מים. אולם, לעיתים דווקא בשיטת הרמ"א יש חומרא, וכפי שמופיע בעולת תמיד.

העולת תמיד (או"ח רד) כתב שבמקומו, כיוון שהיינות חלשים מאוד - לא נוהגים לערב כלל מים ביין. משום כך נראה, שבעוד שלדעת הרמ"א במקרה זה יהיה אסור להוסיף אפילו טיפת מים, כיוון שכבר בהוספה מועטה אין שמו של המשקה 'יין', לדעת השולחן ערוך ייתכן שהמשקה יהיה כשר, כיוון שיש בו טעם מורגש של יין.

חג שמח! סיימת לקרוא? קח לקרוא בשולחן החג או בבקשה תעביר הלאה כדי שעוד אנשים ייקראו³...

² משום כך כפי שראינו במקום אחר (פורים שנה ה'), **הרמ"א** (צט, ג) פוסק שלמרות שמעיקר הדין אסור להתפלל כבר כאשר שותים רביעית יין, בזמן הזה שהיינות חלשים ניתן להתפלל, ואין דבריו סותרים את דבריו בסוגיה זו, שכן הסיבה שניתן להוסיף חמש כוסות של מים על כל כוס של יין, היא מחמת העובדה שאנשים עדיין קוראים למשקה זה יין.

³ מצאת טעות? נקודה לא ברורה? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, או לחלק את הדף במקומך? מוזמן: tora2338@gmail.com